

СОЦИОЛОГИЯ И ИКОНОМИКА

ГОДИНА II БРОЙ I - 2012

СОЦИОЛОГИЯ И ИКОНОМИКА SOCIOLOGY & ECONOMY

SOCIOLOGY
& ECONOMY

ISSN 1314-3603

9 771314 360005

ГОДИНА II БРОЙ I - 2012

Трето. Функционалното припокриване на държавите „ще създаде условия за появата на нови съставни единици, които имат променлива геометрия“.

Четвърто. Все повече международната система, както и регионалните подсистеми, за които говори Тиери дьо Монбриал, ще придобиват характер на мултиетнически държави, които се борят за повече демокрация.

Глобализацията и новият ред оказват и в бъдеще ще оказват съществено влияние върху развитието на демократичния процес както на национално ниво, така и извън него. Анализираният дотук тези на споменатите автори трябва да се разглеждат като своеобразни „прозорци“ към света на демокрацията – такава, каквата я познава светът и има нужда от нея.

Георги Найденов*

МАРКСИЗМЪТ, ЛЕНИНИЗМЪТ И КОНТИНУИТЕТЪТ НА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

The article is connected with the discussion, which started in the periodical „Philosophical alternatives“ about the continuity of Bulgarian philosophy. The subject of the discussion has broader spectrum – about the continuity of the whole society life in the contemporary Bulgarian history. The article presents the negative role of approved in the world science after 1929 Lenin paradigm „socialistic revolution, socialism, public property“ and presents the results of its domination in the historical development, and respectively ignoring of its continuity. It is made a „re-thinking“ of the Bulgarian authors, who in three periods try to „go out“ of the official ideology and who reveal in their researches the continuity of Bulgarian history.

1. Мотивът ми да напиша тази статия е **дискусията**, която започна в сп. „Философски алтернативи“ по повод на книгата на Добрин Тодоров „Философската публичност в тоталитарна и посттоталитарна България“, С., 2009 г. Впечатли ме статията на Димитър Цацов¹. В нея много аргументирано и компетентно се показва **континуитетът** на българската **философия**. Вече съм писал за континуитета на българския политически живот². Струва ми се, че е дошъл моментът да направим опит за **рекапитулация** на тази тема – има ли континуитет българската история и как в социалните науки е отразен този проблем.

2. Социалните науки винаги имат две функции: а) да бъдат **науки** и повече или по-малко вярно да отразяват социалния живот; б) да обслужват **идеологически** интересите на управляващите класи и прослойки. Съотношението между двете функции е променливо. В различни епохи и периоди, региони и държави то е различно. Отделен въпрос е и че всяка теоретична концепция съдържа в себе си – разбира се, във всеки отделен случай в различна пропорция – и двата компонента. Или най-малкото **потенцията** да бъде тълкувана повече или по-малко **идеологически**. Разбира се, всички ние, които работим в бранша на социалните науки, предпочитаме да афишираме себе си като **учени**, а не като **идеолози**. Истината е обаче, че и най-големите учени в сферата на социалните науки не са **„бронирани“** срещу опасността техните теории да бъдат използвани **идеологически**.

3. Такъв е например случаят с материалистическото разбиране на историческия процес, което заслужено се свързва с името на Карл Маркс. Откакто

* Авторът е професор, д-р, преподавател в УНСС, катедра „Публична администрация и регионално развитие“.

¹ Цацов, Д. Предупреждение към младия читател на книгата на Добрин Тодоров „Философската публичност в тоталитарна и посттоталитарна България“. – Философски алтернативи, № 3, 2010, 146–154.

² Вж.: The Turnovo Constitution and the Establishment of Bonapartist Statehood in Bulgaria. – In: Sociology and Law. Ed. by M. Scrafimova, St. Hunt et al. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2009, 41–48.

в България Марксовият материалистически подход в анализа на историята и социалните процеси става популярен, и досега **идеологическото** му използване доминира над използването му като научна методология³. За да се изясни защо това е така у нас, най-напред ще разгледам в **исторически план** използването на марксизма като идеологическо оръжие, а след това идеологическото му използване в момента в България.

4. Две са основните идейни и политически течения, които в историята обявяват себе си за последователи на марксистката научна доктрина и които реално **печелят и участват във властта**. Едното е **класическата социалдемократия**. От времето на Маркс и Енгелс та досега в целия свят, но преди всичко в Европа, има много социалдемократически партии, които често **са били** или **са** управляващи. От Марксово време е и тяхната международна организация – II Интернационал. Бившата Българска комунистическа, а сега социалистическа, партия става член на този Социалистически Интернационал през 2003 г., а на Партията на европейските социалисти в европейския парламент – през 2005 г. Това течение в духа на класическия марксизъм разглежда развитието на капитализма като **естествен исторически** процес, който на определен етап в резултат на развитието на универсалните производителни сили и универсалната стокова връзка (процес, който сега наричаме **глобализация**) ще се самоотрече и ще се превърне в своята противоположност – в „социализъм“⁴. До 1929 г. научността доминира над идеологическото използване на марксизма в това течение. Не че идеологемното използване на марксизма липсва. Има го! Марксистката фразеология се използва, за да **легитимира** борбата за **власт** на социалдемократическата фракция на елита. Тази фракция, изхождайки от това, че перспективата за „универсално развитие на производителните сили и стоковата връзка“ е твърде далечна, формулира своите политически цели като „просвещаване“ на работническата класа и използва нейната електорална подкрепа за включването си във властта чрез избори в едни или други партийни конфигурации. **Реформи**, а не **революция** е партийният лозунг на социалдемократията.

Другото течение е **комунистическото**. След Великата октомврийска „социалистическа“ революция през 1917 г. комунистическите партии също **са били** или **са** управляващи в много държави. Комунистическите партии създават след Октомврийската революция III Интернационал. При тях **идеологическото** използване на марксизма доминира над използването му като научна методология. Въпреки че има своите идейни корени в историята още от Средновековието, комунизмът се утвърждава като политическа сила и идейно знаме на повечето от буржоазните революции през XX век благодарение на създадената от Ленин парадигма „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“, т.е. на разбирането, че Октомврийската революция през 1917 г. е антибуржоазна, че съветското общество е коренно различно от капитализма и че държавната собственост е „обществена“ собственост⁵. Ре-

волюция, а не **реформи**, е лозунгът на комунистическите партии. След „нежните“ революции в Европа през 1989 г. обаче на практика това течение се **самоунищожава**⁶.

Парадоксът е, че теоретичната парадигма, която лежи в основата на комунистическото течение, – Лениновата парадигма „**социалистическа революция, социализъм, обществена собственост**“, и в момента **абсолютно доминира** в социалните науки в целия свят. На практика в периода 1929–1991 г. в световната наука се приема абсолютно безрезервно, че Октомврийската революция през 1917 г. е антибуржоазна, „социалистическа“, че обществото, възникнало в резултат на тази революция, е коренно различно от капитализма – то е „социализъм“, и че възникналата в резултат на национализацията на средствата за производство и доминираща в това общество държавна собственост не е „частна“ собственост, а е „обществена“ собственост.

5. Лениновата парадигма „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“ е идейно оръжие на борещата се за властта болшевишка фракция на руската социалдемократия. Нямам цел да показвам защо именно тази фракция спечелва властта и след 1929 г. на практика ликвидира всякаква идейна и политическа опозиция в СССР. Ни най-малко не искам да омаловажавам силната **мотивираща и дисциплинираща** роля на тази парадигма. Не искам да оспорвам и нейното значение за създаването на **импулс** и **въодушевление** за гигантската **предприемаческа дейност** на комунистическата номенклатура⁷. Това, което искам да подчертая, е, че тази парадигма въпреки претенцията си за научност и за „последователен марксизъм“ е **идеология**, а не наука. Тя допуска прилагането на метода на историческия материализъм в много **тесни граници**, и то само на **мезо- и микроравнище** на „социалистическите“ общества. Анализът на **макроравнище** на „социалистическите“ общества е абсолютно изключен. Няма абсолютно никаква възможност да се изследват класите, класовите противоречия и класовата борба, формите на експлоатация, степента и динамиката на експлоатация и пр. в т.нар. „социалистически“ страни. Чрез тази парадигма се абсолютизира **разкъсването** на социалното време. Отрича се какъвто и да е **континуитет** между икономическия, политическия, културния и социалния в най-общ план живот **преди** и **след** „социалистическата“ революция. Именно това позволява на комунистическата номенклатура да активира архетипите „черно минало – светло бъдеще“ и „изкупителна жертва“, да манипулира общественото съзнание и успешно да реализира предприемаческите си функции като съвкупен капиталист.

Не искам да отричам голямата **положителна роля** на този механизъм за идеологическа обработка, благодарение на който основните задачи за утвърждаването на капиталистическия начин на производство в СССР, България и другите страни от „социалистическия“ лагер са решени в извънредно кратък времеви период. Но това е **идеология**, а не **наука**! Парадигмата „социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“ **легитими-**

³ Главна роля за популяризирането на Марксовото разбиране на историческия процес има Д. Благоев с книгата си „Що е социализъм и има ли той почва у нас“. Съдържанието на книгата не отговаря на заглавието ѝ, защото в нея практически се разглежда има ли капитализмът, а не социализмът, почва у нас.

⁴ „Социализъм“ за класическия марксизъм означава „посткапитализъм“. Класиците на марксизма избягват да дават **хипотетични** характеристики на посткапитализма.

⁵ Като понятиен апарат и теоретична конструкция новата парадигма е създадена от Ленин в периода 1902–1918 г. Все още не е изследван **теоретичният** принос на Сталин за окончателното оформяне на парадигмата в периода след смъртта на Ленин до 1929 г. Една от причините за подценяването на този принос е неговото целенасочено поведение да представя себе си като „практик“ на революцията, а не като неин „теоретик“. Той много е държал на образа си на „верен ученик“ на Ленин. Всъщност Сталин има не само практически, но и теоретичен принос за оформяне на парадигмата на съвременните социални науки.

⁶ Европейските комунистически партии се „социалдемократизираха“, отрекоха се от историческото си минало, възприеха социалдемократическата идеология и политическа стратегия и станаха членки на Социалистическия Интернационал и на ПЕС. А т.нар. „комунистически“ партии в бившите „социалистически“ държави, отказвайки се да възстановят своята доблест и чест (нямат предвид, че след 10.11.1989 г. отказаха да признаят банкрута на комунистическата номенклатура като собственик на националния капитал и необходимостта именно тя да обяви фалит, а не чрез стратегията на ценовите шокове да обяви фалит на кредитиралото я българско гражданство), са напълно **маргинализирани**.

⁷ По **значимост** на своята идеологическа и политическа дейност Ленин с историческа фигура от мащаб на Калвин и Лутер. Неговата роля за създаване на идеологията на буржоазните революции през XX век е не по-малка от тяхната роля за създаване на идеологията на буржоазните революции през XVI и XVII век.

ра заграбването, а след това разпореждането, владееенето и ползването на гигантска собственост и национални богатства от партийния апарат на комунистическите партии в държави, обхващащи една трета от територията и населението на земното кълбо. Ясно е, че опонирането на тази парадигма **вътре** в „социалистическите“ държави на практика означава отричане на легитимността не само на властта, но и на собствеността на новия гигантски хищник, означава борба на опозиционерите за **завладяване** на тази гигантска собственост. Така че е напълно ясно защо управляващите комунистически партии не допускат никакъв **идеен плурализъм** в своите държави. Резонен е въпросът: А защо **извън** „социалистическите“ държави класическата социалдемократия и антикомунистическите идейни и политически течения също възприемат Лениновата парадигма?

6. До 1929 г. класическата социалдемократия и меншевиките в СССР разглеждат Октомврийската революция като буржоазна. Плеханов и Кауцки имат категорични тези в това отношение още преди нейната победа⁸. След 1929 г. обаче, когато в Съветска Русия се извършва „големият скок“ в „коллективизацията“, сломява се „обединената опозиция“ и се изгонва Троцки от Русия, и най-вече **се постигат забележителни успехи в индустриализацията**, бившите идейни противници на болшевиизма – социалдемократите на II Интернационал, а също и учените с либерални или консервативни нагласи в целия свят, възприемат основните тези на Лениновата парадигма⁹. Причините за „преобръщането“ специално на социалдемократията на 180° са много. Най-важната според мен е, че за социалдемократията **одържавяването** на средствата за производство означава **„обобществяване“**¹⁰. Коллективизацията, успехите на индустриализацията и политическата стабилизация на болшевишкия режим се отразяват **фатално** на марксизма на социалдемократията. **Всеобхватността** на държавната собственост и утвърдилото се в рамките на няколко години разбиране, че в СССР е невъзможно връщането към каквито и да е форми на частна собственост, изиграват **решаваща роля за глобалното** налагане на Лениновата теоретична парадигма. Както социалдемократията, така и всички учени от пълния спектър на либерализма и консерватизма приемат априори, че **„всеобемаща държавна собственост“** означава **„социализъм“**. Има и много други причини за налагането на Лениновата парадигма.

Най-важната според мен е **класовият инстинкт** на социолозите, философите, политолозите и т.н. от развитите държави. Възприемането на Лениновата парадигма дава възможност за икономическо, политическо, идеологическо и пр. противопоставяне на „двата лагера“. **А това е изгодно за капитала** както на „социалистическия“, така и на „капиталистическия“ лагер. Хари Труман – първият президент по времето на Студената война, има пълно право за тезата си, че „сървнованието ни с комунизма толкова добре се отразява на икономиката, че, ако комунизмът не съществуваше, трябваше да бъде създаден“ (цитирам по памет). Ако нямаше комунизмът, те действително щяха да го създадат. Впрочем както създадоха Ал-Кайда! Доминанцията в българското обществено съзнание на Лениновата парадигма в дълъг исторически

⁸ Вж.: Плеханов, Г. В. Избрани произведения. Том II. 31–32; Кауцки, К. Пролетарската революция и нейната програма. С.: Съгласие, 1923, с. 80.

⁹ Разбира се, те оценяват отрицателно „социалистическата“ революция, „социализма“ и „обществената собственост“. Така е например в статията на либерала Н. В. Долински „Иде ли краят на капитализма?“, публикувана в бр. 4 на сп. „Философски преглед“ на Д. Михалчев през 1930 г.

¹⁰ По-подробно по този въпрос виж: 4.4. Политиката на международната социалдемократия за „обобществяване“ на собствеността. – Във: Найденов, Г. Стогодишната парадигма. С.: Институт по социология при БАН, 2003, 83–98.

период е една от най-важните **идеологически** причини за отричането на **континuitета** на съвременната българска история.

7. Има ли **континuitет** българската история след възстановяването на българската държавност в резултат на Руско-турската освободителна война?

Българският елит успя да създаде обществени нагласи, че **няма континuitет!** За общественото съзнание двете революции в съвременната българска история – Деветосептемврийската през 1944 г. и Десетоноемврийската през 1989 г., **разкъсват** българската история на три периода: а) първият – от Освобождението до 9.IX.1944 г.; б) вторият – от 9.IX.1944 г. до 10.XI.1989 г.; в) третият – от 10.XI.1989 г. до съвременността. **Вторият период** – на т.нар. „социализъм“, според **официалната идеология** (независимо от алтернативните оценки на „социализма“) **прекъсва** историческата приемственост на нашето икономическо, политическо, социално и пр. развитие. В това отношение нашето обществено съзнание съществено се отличава от общественото съзнание на много нации. Големи нации, като например английската, френската, руската и т.н., се отличават със силно чувство за **историчност**, с чувство за **приемственост** на националната си държавност.

8. След промените през 1989 г. се опитвах да лансирам в публичното пространство тезата, че т.нар. „социализъм“ е **естествена, нормална форма на генезис на капитализма в България**¹¹. Разглеждах „социализма“ като основна форма на държавен капитализъм, чрез която през XX век в повечето слаборазвити държави се утвърждава капиталистическият начин на производство. Защото кое е **естественото, нормалното, закономерното** – това, което е **преобладаващо**, което е **общо**, което е **типично**. Факт е, че повечето слаборазвити държави през XX век реализират прехода от патриархално към капиталистическо общество чрез **пълна централизация** на националния капитал и в условията на авторитарна политическа система. Именно в условията на „социалистически“ (съветски) държавен капитализъм става **разкъсване** на връзката на непосредствения производител с неговите средства за производство, експроприация на дребната собственост и превръщане на масата от населението в наемни работници. А това е същността на генезиса, на раждането на капитализма. Защото капитализмът, обратно на общоприетото мнение, не означава частна собственост, а **унищожаване** на частната собственост на **масата** от населението. Преходът от просто стоково производство към разширено капиталистическо производство е свързан с **експроприрането** на частната собственост на масата от населението и превръщането му в наемна работна сила. Кога стана това в България? Стана през първите две десетилетия след 9.IX.1944 г.¹².

¹¹ Вж.: Какво става. С.: Виком-Кос, 1991; също и: Стогодишната парадигма. С.: Институт по социология при БАН, 2003.

¹² Този процес на експроприация на непосредствения производител, както отбелязва Маркс, е див и варварски. Смисъл да твърдя, че в България при „социализма“, колкото и това да звучи **цинично** за жертвите на експроприацията и насилието, този процес протича сравнително **„цивилизовано“**. В Англия по времето на генезиса на капитализма трудовите лагери са десетки пъти повече отколкото в България, и то при два пъти по-малобройно население. В България загиналите през този период са около 20 000, и то в резултат на гражданска война, а в Англия за приблизително същия период – например по времето на Хенри VIII – са екзекутирани около 74 000 души скитници. Да не забравяме и това, че там генезисът на капитализма продължава повече от два века. Така че страданията на английския народ са десетократно, дори стократно по-големи отколкото на българския народ по времето на генезиса на капитализма. А ако прибавим и милионите жертви на възхода на англосаксонския капитализъм в Ирландия, Индия, Америка, Африка и Азия, тезата за относителната **„цивилизованост“** на генезиса на капитализма в България е още по **очевидна**. Но за разлика от българския английският елит не се отказва от своята история въпреки войната дванадесет и варварство. Англичаните не отхвърлят един или други нейни периоди като изкуствени, фалшиви и т.н.

9. Тезата ми, разработена в парадигмата на **класическия марксизъм**, разкрива **континуитета** на съвременната българска история. В нея се разглеждат закономерността на **подема**, а след това и на **спада**, на икономиката през периода на т.нар. „социализъм“ като резултат на **разгръщането** на присъщите на съветския тип държавен капитализъм противоречия и необходимостта от преход към следващата фаза в развитието на държавния капитализъм; тя показва **прекъснатостта**, но и **приемствеността**, на икономическия, политическия, социалния и пр. живот при трите последователни фази: комуналния държавен капитализъм – от Освобождението до 9.IX.1944 г., съветския държавен капитализъм – от 1944 г. до 10.XI.1989 г., и корпоративния държавен капитализъм – от 1989 г. до сега. Тази теза позволява да се разкрие и континуитетът на политическия живот. Утвърждаването на капиталистическия начин на производство, свързано с експроприация на дребната собственост, с превръщането на бившия самостоятелен стопанин в наеман работник и с приучването му към правилата на фабричната дисциплина, е ставало и става и сега с много, много бой. Оптималната форма на политически отношения през този период са **авторитарните политически режими**. Еднопартийната политическа система в България след 9.IX.1944 г. е естествено продължение на авторитарните политически режими преди това¹³.

10. Концепцията не беше посрещната с ентузиазъм от българския елит. Много са причините за това. Най-важната е, че тази концепция е рушителна за официалната идеология. Официалната идеология и в двата си ценностно-ангажирани варианта – „комунизма“ и „антикомунизма“, се опира на Лениновата парадигма **„социалистическа революция, социализъм, обществена собственост“**. В края на 80-те години на XX век влиянието на тази парадигма върху общественото съзнание е отслабено. Именно нейното **реактивиране** след 10.XI.1989 г. чрез обръщане на оценъчния знак даде възможност на „червения“ и „синия“ политически елит целенасочено да разпалват **вражди** между „червения“ и „синия“ квазиетнос и да разиграват политическия театър „смяна на властта“, за да реализират успешно и **заедно** стратегията си на ценови шокове (1991, 1994, 1997 г.).

Съвсем не е случайно, че Лениновата парадигма е **реактивирана** от „сините“ шамани Евгени Дайнов, Красен Станчев и Иван Кръстев. Техният произход е от висшата номенклатура на БКП¹⁴. Единственият „шаман“, чийто произход не е от висшата комунистическа номенклатура, е Огнян Минчев. Без да се съмнявам в личната почтеност на „сините шамани“ (поне на някои от тях), съм убеден, че те имат великолепен **инстинкт** за икономическите интереси на класата, от която произхождат и на която принадлежат. И както бащите им са били идеолози **комунисти**, утвърждаващи Лениновата идеология в едни обстоятелства, така и те са идеолози **антикомунисти**, утвърждаващи същата идеология в променените обстоятелства. Защото чрез Лениновата парадигма отново, както и преди 45 години, се активираха архетипите „черно минало–светло бъдеще“ и „изкупителна жертва“, създадоха се фалшиви илюзии и идеологеми и управляващата класа – номенклатурата на БКП, успешно всмука национално богатство на стойност около 28 млрд. долара и

¹³ Впрочем надали е случайно, че Кимон Георгиев и Дамян Велчев са основни фигури в трите опита за установяване на адекватен за степента на развитието авторитарен политически режим в България. Но чак третият им опит е успешен. Едва когато се съюзават с БКП, превратът им довежда до възникването на устойчив и траен авторитарен политически режим.

¹⁴ Вж.: Лаверн, Д. Експертите на прехода. Българските think-thanks и глобалните мрежи за влияние. С.: Изток-Запад, 2010.

7–8 млрд. долара спестявания на населението. И съответно прехвърли на гърба на българските данъкоплатци „удоволствието“ да изплащат нейния външен дълг, да пълнят изпразнените от нея пенсионни и здравноосигурителни фондове и т.н. Тази парадигма е и **морално** оправдание на стратегията на ценовите шокове. Защото, ако действително Деветосептемврийската революция през 1944 г. е била антибуржоазна, „социалистическа“ и средствата за производство са били обществена собственост, то кой е виновен за икономическия банкрут? Виновен е **собственикът** на средствата за производство – **българският народ**. Следователно на кого трябва да се обяви фалит – естествено на виновника за банкрута – българският народ. Страда този, който е виновен. Следователно българският народ получи чрез ценовите шокове това, което заслужаваше.

И в момента в „сините шамани“ няма капчица съжаление за участието им в нечистоплътната идеологическа „пиеца“¹⁵. Именно **доминацията** на Лениновата парадигма в общественото съзнание е една от най-важните **идеологически** причини за липсата на възприемчивост за **континуитета** на българската история. Ако Деветосептемврийската революция е антибуржоазна, „социалистическа“, а „социализмът“ очевидно **„пропадна“**, то е ясно, че **няма** континуитет на икономическия, политическия, социалния и т.н. живот на българското общество.

11. Историко-материалистическият подход към общественото развитие и през трите периода се прилага рядко. Този подход, който можем да означим като **„класически марксизъм“**, е свързан с разкриване на класовите противоречия и класовите борби, с видовете, степента и динамиката на експлоатацията, с диалектиката между икономическите и политическите явления и пр. Този подход, характерен за класическия марксизъм, изисква да се разкрива как количествените натрупвания преминават в качествени изменения, как периодите на еволюционни изменения се редуват с периоди на социални революции. Тоест този подход изисква да се разкриват **историческата необходимост** на големите социални трансформации, **прекъснатостта**, но и **континуитетът** на историята¹⁶. Такъв подход в българската наука от Освобождението до сега е прилаган много рядко.

12. Ето защо сега ще направя **„инвентаризация“** на българските автори, които през трите периода се опитват да излязат извън официалната идеология и разкриват в своите изследвания **континуитета** на българската история.

Преди това обаче ще отбележа още нещо. В края на миналия век, но най-вече през първото десетилетие на новия XXI век, в обществените нагласи настъпиха сериозни промени. Разочарованието от високата обществена цена на промените, която се плати през 90-те години, доведе до своеобразна **„носталгия“** и **„реабилитация“** на „социализма“. Постиженията на българската

¹⁵ Ни най-малко не подценявам участието и на „червените шамани“ в идеологическата обработка на общественото мнение. Но все пак тяхната роля беше, така да се каже, **„пасивна“**. Те бяха „статисти“, а не „солисти“, в изпаяното „идеологическо представление“.

¹⁶ В малката си по обем, но великолепна по съдържание, статия видният дисидент, математик, чл.-кор. на АН на СССР Игор Шафаревич задава въпроса: „Как трябва да се гледа на историята (и тази на своята страна в частност): с ли тя колосална съвкупност от случайни събития, за смисъла на които е безполезно да се питаме, или тя има своя дълбока логика и грандиозните събития имат своите фундаментални причини? (...) Самият аз съм християнин и следователно не съм марксист. Но Маркс предизвиква у мен уважение с това, как последователно той винаги е следвал втората концепция. Парадоксално е, че в нашата страна (*официалната идеология на която се предпоставя за марксистка – бел. мой*) тази гледна точка относно един от най-драматичните моменти в историята ни така рядко се прилага“ (Логика история? – Московские новости, 12.VI.1988, с. 12). Каква промяна на историята – един **християнин** апелира към официалните идеолози да прилагат собствената си марксистка методология в анализа на социалните процеси.

поезия, литература, кино, музика и т.н. в периода на т.нар. „социализъм“ вече не се отричат агресивно и голословно както непосредствено след 10.XI.1989 г. **Драматичен** момент на тази „реабилитация“ е предсмъртното писмо на Дончо Цончев към следващото поколение литератори с апел: „Момчета, не зачерквайте предходната страница!“¹⁷. А **комичен** момент е спонтанното възклицание на министъра на земеделието Мирослав Найденов от **антикомунистическото** правителство на Б. Борисов: „Какви салами от истинско месо ядохме по времето на „социализма“ и какви – сега. Моето куче не иска да ги яде!“¹⁷. Във в. „Труд“ се проведе дискусия, която показа, че в българското изкуство и култура има историческа приемственост. Причините за тази своеобразна „реабилитация“ на „социализма“ са много.

Според мен основната причина е, че през този период – втората половина на управлението на И. Костов, **приватизацията вече в основни линии е на привършване**. Стратегията на ценовите шокове като **радикален**, но и твърде **драматичен**, механизъм за **концентрация** и **централизация** на капитала става излишна. Отпада необходимостта от идеологическа и политическа **конфронтация** като условие за реализация на стратегията на ценовите шокове. Значителна част от икономическия, политическия, журналистическия, интелектуалния и т.н. елит, който е свързан поколенчески, карьерно, сантиментално и т.н. със „социализма“, иска да възстанови своята **доблест** и **чест**. През 90-те години елитът даваше публичност на антикомунизма, защото цената си заслужаваше – 28 млрд. долара държавни материални активи и 7–8 млрд. долара спестявания на населението. Комунистическият елит **унизи** себе си, отказвайки се от своята история. След приключването на приватизацията обаче това става излишно. И затова елитът започна да дава публичност на „носталгията“ по „социализма“. Това топли чувството му – впрочем напълно справедливо – за **смысленост** на вложените усилия и **вяра** в „строителството на социализма“, чувството му, че „И ние сме дали нещо на света!“¹⁸. Сега, ако има нужда от ново **фрустриране** на обществената омраза, това ще става чрез разпалване на **етнически вражди**.

Уместно е ние, изследователите от обществените науки, да се възползваме от тези временни нагласи на елита и да изследваме континуитета на българската история. Защото не се знае докога елитът ще има **сантимент** към своето минало!

13. И така. В първия период – от Освобождението до 9.IX.1944 г. марксистките изследвания в България на същността на Октомврийската революция и на „социализма“ са рядкост. **Тесните** социалисти много скоро след Октомврийската революция през 1917 г. се „**болшевизират**“ и **безрезервно** възприемат Лениновата парадигма. **Широките** социалисти до 1929 г. се придържат към социалдемократическите разбирания. Много силна е статията на Нанко Моралиев „Социалната същност на руската революция“, публикувана в първия брой на „Философски преглед“ през 1929 г. В нея той отхвърля „социалистическия“ характер на Октомврийската революция. Според него „Професионалният революционер – различинецът интелегент, организиран в боева централистична организация, се опря на големите разбунтувани народни маси, приспособи се към тях и извърши революцията, която по своя исторически резултат е буржоазна, но той я нарече социалистическа, като продължаваше да вярва още, че тя е такава“¹⁸.

¹⁷ Интервю на министър М. Найденов на 29.X.2010 г. пред Сашо Диков за „Канал 3“.

¹⁸ Моралиев, Н. Социалната същност на руската революция. – Философски преглед, № 1, 1929, с. 86.

Тезата на Н. Моралиев се опира единствено на текстове на Маркс, Енгелс, Плеханов, Акселрод и др. за невъзможността за победа на социалистическа революция в изостанала държава, а не на анализ на социално-икономическите отношения по това време в СССР. Това е минус на статията. **Но самата теза е вярна**. Освен това в статията има великолепни находки – например за **генетическата връзка на болшеvizма с народничеството и различничеството**, обстойно развити по-късно от Н. Бердяев. Парадоксална, но в същото време много интересна, е и тезата му, че „Меншеvizмът изразяваше пролетарските тенденции, а болшеvizмът представляваше буржоазните тенденции в руското революционно движение. Революционната фраза прикриваше истинския характер на болшеvizма в руската революционна мисъл“¹⁹.

14. Освен Н. Моралиев в България през първия период има още един социолог, който прави брилянтни анализи на политическия живот в нашата страна с методологията на класическия марксизъм. Имам предвид Иван Хаджийски. Той няма анализи за същността на Октомврийската революция. Но разкривайки **противоречивостта** на обществения и в частност на политическия живот, на влиянието върху него на задачите на икономическото развитие в периода на **генезиса на капитализма** в България и т.н., И. Хаджийски създава теоретична основа за разкриване на **континуитета** на икономическия, политическия и пр. живот и през трите етапа на нашето развитие.

Голям стимул за мен беше запознаването ми с неговата концепция за политическата „люшккалка“ „изпълнителен орган–политически резерв“ и разкриване на отрицателната роля на Търновската конституция за решаване на задачите на генезиса на капитализма²⁰. Стъпвайки върху неговия анализ, аргументирах тезата си, че еднопартийната политическа система в България след 9.IX.1944 г. е **естествено** продължение на авторитарните политически режими в предходния период, че има **континуитет** в политическите нагласи и стремежи на българския елит и българските народни маси преди и след 9.IX.1944 г.²¹

15. През втория период – **етапа на съветския държавен капитализъм**, прилагането на класическата марксистка парадигма за анализ на социалното развитие и политиката е изключено. Поне аз не знам за такива изследвания. Но **плахи** опити за **материалистически** анализ на някои, и то **същностни**, явления се правят. Такива са двете дискусии: а) за **отрицателните** явления при „социализма“; б) за **парично-стоковите отношения** при „социализма“. В първата дискусия силно е участието на Ст. Михайлов, а във втората – на Г. Петров.

Лаская се, че моя милост с работите си преди 10.XI.1989 г. за **държавната собственост**, в които разглеждам същността на отношенията на собственост при т.нар. „социализъм“ като отношения на **отчуждаване** и **присвояване** на принадлеен продукт между социални субекти (държавата и наемната работна сила), направих **плах** опит да приложа класическия Марксов подход в анализа на държавната собственост²². Макар и **плах** (защото не си позволявах да използвам терминологията на класическия марксизъм), аз се гордея с него, защото, доколкото знам, този опит е единствен. А опити за разкриване

¹⁹ Пак там, с. 83.

²⁰ Вж.: Хаджийски, И. Бит и душевност на снафа и дребния ни собственник. Част III. След Освобождението. (Незавършен ръкопис – II), 95–94. – Социологически проблеми, № 4, 1986.

²¹ The Turnovo Constitution and the Establishment of Bonapartist Statehood in Bulgaria. – Sociology and Law. Ed. by M. Serafimova, St. Hunt et al. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2009, 41–48.

²² Вж. например: Субектните противоречия при държавната форма на собственост. – Във: Икономическият механизъм и стратегията на социално-икономическо развитие. С., 1988. От 1985 до 1989 г. успях да публикувам осем доклада и статии по тази тема.

на континуитета на българския политически живот **изобщо липсват**. Може би трябва да се спомене дейността на кръга около Людмила Живкова. След като генералният секретар на БКП Т. Живков лансира в политиката дъщеря си, около нея се групира кръг, който повече или по-малко **възражда** интереса към „историческата старина“. Но аз не се наемам да съдя има ли този кръг заслуги за търсене на континуитета на българската история. Още повече че дейността му създава **впечатление**, че обслужва идеологически династични амбиции, че мотивировката на тези хора е комерсиална и пр. Нямам съмнения, че методологично принадлежащите към този кръг нямат нищо общо с марксизма.

16. През третия период – от 10.XI.1989 г. до сега, макар и малобройни, вече има сериозни социологически и политологически изследвания с методологията на класическия марксизъм. Това са изследванията в монографията ми „Какво става“, публикувана през 1991 г.²³, изследванията на Петя Пачкова в монография и за елита на прехода²⁴ и монографията на Минчо Христов²⁵. В тези изследвания т.нар. „социализъм“ се разглежда като **естествена** фаза в утвърждаването на капиталистическия начин на производство у нас. Имам претенцията, че книгата ми, публикувана през 1991 г., е **първата**, която след 1929 г. отново въведе в социалния анализ методологията на класическия марксизъм. По-късно в Русия и Украйна също има статии и монографични изследвания в рамките на класическия марксизъм²⁶. Не изключвам и в западната литература да има, но досега не съм срещнал подобни.

Има и една друга група автори, които, използвайки терминологията на теориите за модернизацията, в конкретните си изследвания практически също излизат извън Лениновата парадигма и реално разкриват континуитета на българската съвременност. Това са социолозите Духомир Минев – с изследванията му на същността на прехода²⁷, Иван Чалъков – с изследванията му върху предприемачеството²⁸, Иво Христов – с изследването му на правосъдната система²⁹, и философът Димитър Цацов – с изследванията му на континуитета на българската философия³⁰. Има и един друг много интересен случай – на икономиста Румен Аврамов. При него има много ясно изразено **противоречие** между **идеология** и **съдържание** на конкретните му изследвания. Придържайки се към фразеологията на официалната идеология (разбира се, оценявайки отрицателно „социализма“, защото той е либерал), в конкретните си изследвания по стопанска история на България той показва

²³ Какво става? С.: Виком-Кос, 1991; Стогодишната парадигма. С.: Институт по социология при БАН, 2003.
²⁴ Елитът на прехода. С.: М8М, 2003; също и статията, специално насочена към изследване на континуитета: Кризисна междупоколенческа дистанция. – Ново време, № 3, 2007.

²⁵ Социализъм и преход към пазарно общество в България. С.: Авангард, 2003.
²⁶ В Русия автори, излизащи извън Лениновата парадигма, са Межуев, В. М. и Войсков, М. И. Вж.: Войсков, М. И. Трансформационная Россия: Поиск адекватной теории. – http://www.alternativy.ru/old/magazine/html/00_1/teoria.htm; Межуев, В. М. Маркс против марксизма: Статьи на непопулярную тему. – <http://saite.ncl.ru/files/vmm.pdf>; Межуев, В. М. Так что же такое коммунизм?; Войсков, М. И. Два лица русского марксизма: Бердяев и Межуев versus Ленин и Сталин. – В: Марксизм Альтернативы XXI века. Москва, 2009. В Украйна през 1998 г. е публикувана книгата на Здоров, А. А. Государственный капитализм и модернизация Советского Союза. Марксистский анализ советского общества. – <http://www.skunksworks.net/doc/politik/zdorov-goscarsu.php?gl=01>, която след моята книга „Какво става“ от 1991 г. е може би следващото монографично изследване, излизащо извън Лениновата парадигма.

²⁷ Минев, Д., П. Кабакчиева. Преходът, елити, стратегии. С.: Св. Кл. Охридски, 1996.
²⁸ Например неговата работа във: Мрежите на прехода – какво всъщност се случи в България след 1989 г. С.: Изток-Запад, 2008.

²⁹ Например във: Право и модерност. С.: Кротал, 2003.

³⁰ Цацов, Д. Линии на кохерентност в българската философска история. – Във: Философията като призвание. С.: Проф. Марин Дринов, 2010; също и последната му монография: От постмодерност към самобитност. С.: Фабер, 2011.

историческия **континуитет** на стопанското развитие на страната и приемствеността в държавната икономическа политика³¹. Има и няколко автори, които откъсело споменават, че обществото в България не е било „истински социализъм“, а е било държавен капитализъм, но те са изцяло в рамките на концепцията за „предадената революция“ и писаното от тях има изцяло **идеологически**, а не научен характер³².

Очакванията ми са, че с времето разкриването на **континуитета** на българския икономически, политически, социален и пр. живот ще се разширява и задълбочава.

Обръщам се с молба към вас, уважаеми колеги, ако познавате публикации на други учени, използващи методологически класическия марксизъм или друга форма на исторически материализъм и разкриващи континуитета на българския икономически, политически, социален и т.н. живот, да ме информирате на моя мейл, защото добре съзнавам, че може да има пропуски в изброените автори.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов, Р. Стопанският XX век на България. С.: Център за либерални стратегии, 2001.
2. Анчев, П. Още за теорията за класовата борба и политическите революции. – Ново време, № 3, 2007.
3. Долински, Н. В. Иде ли краят на капитализма? – Философски преглед, № 4, 1930.
4. Здравчев, Х. Защо преходът от капитализъм към социализъм не се осъществи? – Понеделник, № 1–2, 2003.
5. Лаверн, Д. Експертите на прехода. Българските think-thanks и глобалните мрежи за влияние. С.: Изток-Запад, 2010.
6. Минев, Д., П. Кабакчиева. Преходът, елити, стратегии. С.: Св. Кл. Охридски, 1996.
7. Моралиев, Н. Социалната същност на руската революция. – Философски преглед, № 1, 1929.
8. Найденов, Г. Субектните противоречия при държавната форма на собственост. – Във: Икономическият механизъм и стратегията на социално-икономическо развитие. С., 1988.
9. Найденов, Г. Какво става. С.: Виком-Кос, 1991.
10. Найденов, Г. Стогодишната парадигма. С.: Институт по социология при БАН, 2003.
11. Пачкова, П. Елитът на прехода. С.: М8М, 2003.
12. Пачкова, П. Кризисна междупоколенческа дистанция. – Ново време, № 3, 2007.
13. Христов, М. Социализъм и преход към пазарно общество в България. С.: Авангард, 2003.
14. Naydenov, G. The Turnovo Constitution and the Establishment of Bonapartist Statehood in Bulgaria. – Sociology and Law. Ed. by M. Serafimova, St. Hunt et al. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2009.
15. Хаджийски, И. Бит и душевност на еснафа и дребния ни собственик. Част III. След Освобождението. (Незавършен ръкопис – II) – Социологически проблеми, № 4, 1986.
16. Христов, И. Право и модерност. С.: Кротал, 2003.
17. Цацов, Д. Предупреждение към младия читател на книгата на Добрин Тодоров „Философската публичност в тоталитарна и посттоталитарна България“. – Философски алтернативи, № 3, 2010.
18. Цацов, Д. От постмодерност към самобитност. С.: Фабер, 2011.
19. Цацов, Д. Линии на кохерентност в българската философска история. – Във: Философията като призвание. С.: Проф. Марин Дринов, 2010.
20. Чалъков, И. – Във: Мрежите на прехода – какво всъщност се случи в България след 1989 г. С.: Изток-Запад, 2008.
21. Шафаревич, И. Логика истории? – Московские новости, 12.VI.1988.

³¹ Аврамов, Р. Стопанският XX век на България. С.: Център за либерални стратегии, 2001.

³² Здравчев, Х. Защо преходът от капитализъм към социализъм не се осъществи? – Понеделник, № 1–2, 2003; Анчев, П. Още за теорията за класовата борба и политическите революции. – Ново време, № 3, 2007; и др.